

Jankovits Katalin

Árpád-házi Jolánta / Violant temetkezése Vallbona de les Mongesben (Lérída, Katalónia)

Árpád-házi Jolánta / Violant II. András Courtenay Jolántával Gertrudis meggyilkolása után kötött második házasságából született 1216 körül. A magyar forrásokban Jolánként vagy Jolántaként szerepel, a katalán források Violantként, néha Yoleként említik, a kasztíliaiak pedig Violanteként.¹ A név a latin eredetű Yoles névből származik, Jolánta vagy Jolán változata a germán, a Violant vagy Violante pedig a neolatin nyelvterületeken terjedt el.

Jolánta / Violant 1235-ben megy férjhez a katalán és aragón királyhoz, I. Jaumehoz / I. Jakabhoz, a „Conquistador”-hoz második feleségként. A házasságkötés IX. Gergely pápa közvetítésével jön létre. A pápa engedélyezi I. Jaume számára az első feleségétől, kasztíliai Eleonortól, VIII. Alfonso kasztíliai király lányától a válást, akitől törvényes fiú utódja is van, Alfonso, aki az örökösödési törvény alapján apját követné majd a trónon.²

A katalán források alapján a házasságkötésre 1235. szeptember 10-én a barcelonai katedrálisban került sor. Violant magyarországi kíséretét Pécs püspöke, Bartolomé vezette, akit elbűvölt a barcelonai katedrális mérete, művészi kiképzése.³

Violantról az egykori források nagyon kedvező képet rajzolnak: „...molt bela dona, e bona, e agradable a Déu e a son poble...”⁴ Érdekes megjegyezni, hogy Violant királylány 19–20 éves már, amikor férjhez megy, egy kicsit idősnek számít a középkori viszonyok között. A viszonylag késői házasságkötésének az lehet nagyon valószínűleg az oka, hogy édasapja, II. András anyagi nehézségei miatt nem tud számára megfelelő hozománnyal gondoskodni. Ezt a feltételezést támasztják alá az alábbi események.

A házassági szerződésben II. András király által Violant számára beígért hozományból, 12.000 ezüst márka és egyéb javak,⁵ soha semmi nem érkezett meg az aragón udvarba. Ez is egyértelműen alátámasztja a magyar király komoly anyagi problémáit. Feltételezhető, hogy tisztában volt vele, hogy a beígért hozományt soha nem tudja kifizetni. 1235-ben II. András meghalt, majd fiánál, IV. Bélánál próbálkozott az aragón udvar a hozománnyal kapcsolatban, de szintén sikertelenül, nem kaptak belőle semmit. Az ezzel kapcsolatos diplomáciai levelezések fennmaradtak.⁶

A magyar diplomácia vezetője az esküvő alkalmával Batolomé, Pécs püspöke. Diplomáciai ügyességét bizonyítja, hogy még Magyarországra történő visszautazásuk előtt a királytól, I. Jaumétól egy olyan végrendelet írásba foglalását kéri, hogy amennyiben vele bármi történne, mivel élete nagy részét csatatereken tölti, hogy visszafoglalja az araboktól elfoglalt területeket, halála esetén felesége, Violant élvezhesse a királynőt megillető jogokat, jelentős területek illessék meg, továbbá a házasságból születendő gyermekeket

is. Az első végrendelet a házasságkötés után néhány hónappal, 1235. december 11-én íródott, amelyben „dilectissima uxor nostra”-nak nevezi Violantet a király, majd december 23-án egy újabb végrendelet következik, amelyben további területeket adományozott a király a királynőnek, és amelyben már „carissima coniux mea”-nak nevezi Violantet.⁷ A korszak hivatalos dokumentumaiban szokatlan ez a személyes hangvétel, a jelzők alkalmazása. Geronimo Zurita, az aragón királyi udvar hivatalos krónikása több helyen is feljegyzi, hogy a királyt nagyon elbűvölte Violante szépsége.⁸

A hagyomány szerint Violant királynőt ábrázolná a Santiago de Compostellában található gránitból készült egészalakos román kori szobor, a királynő fején korona, kezét oráns tartásban tartja, valószínűleg a XIII. század vége felé készült.⁹

A korabeli források szokatlanul jelentősen kiemelik Violant királynő személyét, akit férje legfontosabb tanácsadójaként tartanak számon a politikai és diplomáciai döntésekben, sőt a csataterekre, a katonai táborokba is elkíséri őt.¹⁰ I. Jaume, a „Conquistador,” mint neve is mutatja óriási jelentőséget játszott az Ibér-félszigeten az arab hódítók visszaszorításában. Egyik legjelentősebb tette Valencia ostroma, visszahódítása volt az araboktól 1244-ben, ahol a király mellett ott volt felesége, Violant is.

Házasságukból 10 gyermek született, közülük többen is a Mediterraneum középkori történetének legjelentősebb alakjai közé emelkedtek. Pedro „el Grande” fia fogja követni apját a katalán és aragón trónon, másik fia, II. Jaume Mallorca királya lesz, Fernando fia három évesen meghal, Sancho, Toledo püspöke lesz. Lányai közül Violant Kasztília királyának, X. Alfonsónak, „el Sabio”-nak lesz a felesége, akit kora legműveltebb uralkodójaként tartanak számon, hozzá fűződik Toledo kiépítése, az „Escuela de los Traductores” felállítása, az arab nyelvű források fordításának megszervezése, tudományos könyveket ír az asztrológiáról, a sakkról továbbá a trubadúr kultúra nagy szerelmese, ő is ír trubadúr énekeket. Constanza Manuel kasztíliai herceg felesége, Elisabet III. Fülöp francia király felesége, Maria Zaragozában lesz apáca, Sancha egy szentföldi zarándoklat során Jeruzsálemben hal meg, míg utolsó gyermekük, Elionor csecsemőként hal meg 1251-ben.¹¹

Violantnak köszönhető, hogy nagyon korán elterjed az Ibér-félszigeten féltestvérének, Árpád-házi Szent Erzsébetnek a kultusza. Erzsébetet 1235-ban avatja IX. Gergely pápa szentté.¹² Okleveles adat áll rendelkezésünkre, hogy 1250. december 24-én Violant királynő Tarragonába utazott, hogy személyesen ellenőrizze féltestvérét, Szent Erzsébet tiszteletére állítandó oltár munkálatait a katedrálisban.¹³ Violant fia, II. Ja-

ume Mallorca királya, itt terjeszti el nagynénje, Árpád-házi Szent Erzsébet kultuszát, végül Violant unokája lesz portugáliai Szent Erzsébet, aki Constanza lányának Manuel herceggel kötött házasságából született.

Nagyon érdekes a királyi családnak a vallbonai Santa María ciszterci női monostorral kialakított kapcsolata. A ciszterci monostor egy magányos völgyben fekszik, mint a legtöbb ciszterci alapítású hely, magas hegyek veszik körül, a nyári hónapokban is hűvös. Eredetileg bencés alapítású volt, az első templomot Vallbonában még a XII. században építik román stílusban Santa María tiszteletére.¹⁴ 1175-ből okleveles adatunk van, hogy férfi és női szerzetesközösség működik Vallbonában. 1175. március 2-án kelt oklevél szerint a monostor már kizárólag női, és átvette a ciszterci reformokat.¹⁵ Első apátnőjük, Oria Ramírez, aki valószínűleg Navarrából érkezik. Az Ibériai-félszigeten ez az első ciszterci női közösség. Már a kezdetektől fogva az oklevelek tanúsága szerint királyi támogatást élvez, I. Alfonso és felesége, Sancha királynő részéről. Egy 1201. február 26-án kelt oklevél tanúsága szerint Vallbona csak Cîteaux-tól függ, az apátnő választásakor Cîteaux-ból érkezik ide az apát.¹⁶

A vallbonai ciszterci monostor apátnők szerint rendszerezett iratanyaga, oklevelei rendkívül értékes információkat szolgáltatnak egyrészt a monostor életéről, másrészt a királyi családdal kialakított kapcsolatairól.¹⁷ Az eredeti levéltári anyagot a spanyol polgárháborúig a monostorban őrizték, majd a polgárháború idején különböző helyekre menekítették, jelenleg folyik az anyag újból történő rendszerezése.

Az Ibériai-félszigeten Vallbona lesz a legjelentősebb ciszterci monostor, egyben kulturális centrum is. Már a XIII. század kezdete óta rendelkezik scola interior claustrival, itt tanulnak az előkelő családok lányai, továbbá az oklevelek tanúsága szerint működik scriptorium is. Mintegy 400 kötettel és több mint 30 kódexszel rendelkezik, közöttük találhatók didaktikus jellegűek, minden bizonnyal oktatási céllal készültek.¹⁸ A közösség a XIII. században mintegy 150 szerzetesnőből áll.¹⁹

A vallbonai ciszterci monostor rendszeresen szolgált a királyi család számára pihenőhelyként, az egymást követő apátnők krónikáikban pontosan feljegyezték, hogy a királyi család mikor látogatta meg őket és milyen adományokban részesítették a monostort. Így pontosan tudjuk, hogy I. Jaume és felesége, Violant királynő, majd X. Alfonso „el Sabio” is feleségével, Violant királynővel rendszeresen látogatta a monostort és részesítette jelentős adományokban.²⁰

A vallbonai ciszterci templom latinkereszt alaprajzú, a főportál a XIII. század első felében készült, a timpanonban Mária alakja, akit két oldalról egy-egy angyal vesz körül. A XIV. században építik át gótikus stílusban, ekkor épül ki a harangtorony.²¹

Violant királynő 1251. október 12-én súlyosan beteg és végrendelkezik az Osca / Huesca (Katalónia) melletti Santuari de Nuestra Señora de Salas monostorban.²² A királynő magas lázban szenved, majd pár na-

pon belül meg is hal. A forrásokból tudjuk, hogy 1251-ben születése után röviddel meghal 10. gyermeke Elionor, valamint feljegyzik, hogy Fernando fia három évesen szintén ebben az évben hal meg magas lázban és a királynő ott van a gyermek mellett.²³ Valószínűsíthető, hogy Violant a gyermekeitől kaphatott el valami magas lázzal járó betegséget és ez végzett vele is.

A királynő végrendeletében a vallbonai Santa María ciszterci monostort jelöli meg temetkezése helyéül: „Ego Yoles, Dei gracia, Regina Aragone, Maioricarum et Valencie, Comitissa Barchinone et Urgellí et Domina Montísepeulani, facio disposicionem meam ultima in qua in primis eligo sepulturam meam in monasterio Vallisbon, ordinis cisterciensis et volo ut fiat mihi sepultura plana ante altare Beate Virginis.”²⁴ Halála után a provizórikus temetkezésre az Osca / Huesca melletti Santuari de Nuestra Señora de Salas monostorban kerülhetett sor, majd végakarátának megfelelően 1275. október 23-án helyezik el maradványait Vallbonában.²⁵

Violant halálát követően, 1251. október 21-én a király adományt ad Eldiarda apátnőnek, hogy imádkozzanak felesége lelki üdvéért, őt ciszterci szerzetes imádkozik éjjel-nappal az elhunytért.²⁶ 1253. augusztus 21-én szintén hasonló adományt ad a király a monostornak.²⁷ Egy 1254-ből származó oklevélben Violant királynő veje, X. Alfonso „el Sabio” megemlíti, hogy a tisztelt és szeretett anyósa, Violant királynő Vallbonában van eltemetve.²⁸ Amennyiben ez az adat hiteles, akkor csak provizórikus temetkezésről lehetett szó.²⁹

A királynő halála után 24 évvel, 1275. október 23-án helyezték el Vallbonában, a templom szentélyében a Szűz Mária tiszteletére állított oltártól jobbra a falba beépítve a szarkofágot.³⁰ A szarkofág rendkívül egyszerű, díszítés nélküli, helyi kőből faragott, három román kori, kockafejezetben végződő tagolt oszlop támasztotta alá még a restaurálás előtti állapotában (1. kép). Felül sátoztetőszerűen kialakított fedőlapok zárják le. A szarkofág előlapján és két oldallapján polikróm festés nyomai láthatók. A barnára festett előlapon középen kék színű medailonban a katalán-aragón

1. kép. Árpád-házi Jolánta szarkofágja a restaurálás előtt. Vallbona de les Monges, Monasterio de Santa Maria de Vallbona, Lérida. Kő, festett, 213 x 65 cm. 1275 körül. Fotó: szerző felvétele 2001-ben.

bályosan elhelyezett, az eredeti kőbe vésett lyuk, amelyen keresztül a szarkofágot emelték fel és zárták le. Az előlapra a felirat csak 1738-ban került fel: „Fuit translata Sancia Regina Castelle / filia Violantis Regina Aragonum / Anno 1275” – Francesc Camprubí i Lluh Santa Creusból származó ciszterci szerzetes véste fel, mint édesanyja szarkofágjára is.³⁶ A felirat viszont téves, Sancha hercegnő soha nem volt Kasztília királynője, fiatal hercegnőként halt meg. A szarkofág mérete: hossza 249 cm, szélessége 85 cm. Valószínűleg a 19. században nyithatták fel a szarkofágot, a leírás alapján belül egy kisebb méretű koporsó található, amely az elhunyt csontjait tartalmazza.³⁷

Vallbonában 1275 októberében a királynőnek és lányának végleges temetkezésén a királyn kívül valószínűsíthető, hogy ott lehetett lánya, Violante, Kasztília királynője is férjével, X. Alfonsóval együtt.³⁸

Okleveles adat áll rendelkezésünkre, hogy 1275. október 29-én Violante, Kasztília királynője a Vallbona közelében lévő Lleidában tartózkodik, ott végrendelegzik, édesanyja és húga mellett ő is Vallbonában, a ciszterci monostorban kíván majd temetkezni.³⁹ Ő rendkívül hosszú életű lesz, 1300 körül hal meg, és Roncesvallesben temetik el.⁴⁰

Violant királynő másik lánya, Maria, aki Zaragozában lesz apáca, édesanyja mellé Vallbonába szeretne temetkezni, s ezt a kívánságát apja, I. Jaume is támogatja, de végül halálakor, 1268-ban a rendtársai temetik el Zaragozában a San Salvador templomban.⁴¹ Vallbona ciszterci monostora nagyon kedvelt volt a katalán-aragón királyi család nő tagjai, Violant és lányai körében.

A katalán-aragón királyi Pantheon Pobletben épült fel. I. Jaumet halála után először Santa Creusban temették el, majd a XIV. század elején került át Pobletbe.⁴² Pobletben elkészítették Violant királynő díszes szarkofágjának helyét, de ez üresen maradt, ő kívánsága szerint Vallbonában nyugszik, a nagyon egyszerű szarkofágban.

Azt is mondhatnánk, mintha előre látta, megérezte volna a késői évszázadok viharait. A napóleoni háborúk idején a burgosi, pobleti királysírokat a francia katonák módszeresen feldúlták, a pobleti szarkofágokat fejszével szétértörték, így Pobletben ma már többnyire csak ossariumról, a szétördelt szarkofágok erőteljes restaurálásáról beszélhetünk.⁴³ Vallbona de les Mongesben intakt módon maradt meg II. András király lányának, Violant királynőnek a temetkezése, a mai napig a sír gondozása Violant végrendelete alapján a ciszterci monostor apácáinak feladata.

Jegyzetek

- BRACHFELD, F. Oliver: *Doña Violante, Reina de Aragón*. Madrid-Barcelona, Ediciones de la Gacela, 1942, 25–28.
- ZURITA, Geronimo: *Anales de la Corona de Aragón*. I., Diego Dormer 1669; BRACHFELD, 1942. 39. 44. 46–47. 56–57. 64–66. 71.
- ZURITA, 1669; BRACHFELD, 1942, 56.

- DESCLOT, B.: *Crónica*. Barcelona, edit. Barcino, 1949, II, 138; PIQUER I JOVER, Josep Joan: *Abaciologi de Vallbona. Història del Monestir 1153–1990*. Segona edició, Vallbona de les Monges, 1990. 85.
- BRACHFELD, 1942. 45.: A házasságkötési tervezet 1234 februárjában íródott Barcelonában, a dokumentumot Archivos de la Corona de Aragón őrzi.
- BRACHFELD, 1942. 45–47. 100–104; PIQUER I JOVER, 1990. 85.: Az ezzel kapcsolatos dokumentumokat az Archivos de la Corona de Aragón őrzi, részben Barcelonában találhatóak. Még végrendeletében is említi Violant királynő, hogy amennyiben megérkezne hozománya halála után milyen jótékony célokra kívánja fordítani, de erre soha nem kerül sor.
- BRACHFELD, 1942. 59–60.: az eredeti oklevelekre hivatkozik, amelyeknek őrzési helye az 1920-as években Barcelonában az Archivos de la Corona de Aragón volt.
- ZURITA, 1669.
- PIQUER I JOVER, 1990. 85. 98. lj.
- ZURITA, 1669; BLANCAS, Juan De: *Comentarios de las cosas de Aragón*. Zaragoza, imp. Del Hospicio, 1878; PASQUAL, Jaume: *Llibre vert*. 1800; J. FLÓREZ: *Memorias de las reynas catholicas*. Madrid, A. Marín, 1761; BRACHFELD, 1942. 73–76; DESCLOT, 1949, II. 138; PIQUER I JOVER, 1990. 85. 98. lj.
- BRACHFELD, 1942. 88–89; PIQUER I JOVER, 1990. 85. VILADOMIU CANELA, Pilar: *Guia de les tombes Reials del Casal de Barcelona*. Marré produccions editorials, 2008. 49.
- SZ. JÓNÁS Ilona: *Árpád-házi Szent Erzsébet. Életek és korok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 146.
- PIQUER I JOVER, 1990. 85. 98. lj. : MORERA: *Taragona*. II. 72. Művére hivatkozva.
- PIQUER I JOVER, Josep Joan: *Vallbona de les Monges. Monasterio de Santa María de Vallbona Lérida / España*. Vallbona de les Monges 1988; PIQUER I JOVER, 1990.
- PIQUER I JOVER, 1988. 4; PIQUER I JOVER, 1990. 46–54.
- PIQUER I JOVER, 1988. 7; PIQUER I JOVER, 1990. 69.
- PIQUER I JOVER, 1990.: a vallbonai dokumentumok apatnók szerinti rendszerezése 1153–1990-ig.
- PIQUER I JOVER, 1988. 8.; PIQUER I JOVER, 1990. 60–64. 102–105.
- PIQUER I JOVER, 1988. 8.; PIQUER I JOVER, 1990. 87. 106–108.
- PIQUER I JOVER, 1990. 85–88: az adományozások pontos felsorolása a vallbonai monostor okleveleinek adatai alapján.
- PIQUER I JOVER, 1988. 10–12.; PIQUER I JOVER: *Vallbona. Guia Espiritual i Artística*. Monestir de Santa María Vallbona de les Monges, 1993. 65–67.
- PIQUER I JOVER, 1990. 85. 98. lj.; A.C.A. Pergamins de Jaume I. n. 1264; TOURTOULON: *Jacme I.ér*. II. 577–579; BRACHFELD, 1942. 100–104.
- ZURITA, 1669, liv. 3. cap. 46. 164–165; BRACHFELD, 1942. 88–91. 94–95.

- 24 PIQUER I JOVER, 1990. 85. 98. lj.; A.C.A. Pergamins de Jaume I. n. 1264; TOURTOULON: *Jacme I.er.* II. 577–579.
- 25 PIQUER I JOVER, 1990. 96. 152. lj.: a vallbonai monostor levéltári anyagára hivatkozva: Index vell. 164.
- 26 PIQUER I JOVER, 1990. 86. 100. lj.: a vallbonai Santa María monostor levéltári dokumentumaira hivatkozva.
- 27 PIQUER I JOVER, 1990. 86. 101. lj. index vell. 8.: a vallbonai Santa María monostor levéltári dokumentumára hivatkozva.
- 28 PIQUER I JOVER, 1990. 86.
- 29 PIQUER I JOVER, 1990. 86.
- 30 PIQUER I JOVER, 1990. 96. 153 lj.: „Transllata est domina Yoles, Regina Aragonum, et Sancia filia ejus, anno Domini MCCLXXV”. - A XIV. században Vallbonában készült kalenderiumból származó másolat, amelyet jelenleg is ott őriznek: JANINI: *Manuscritos.* n. 2, 3–4.
- 31 PASQUAL, 1800. 42–49.; PIQUER I JOVER, 1990. 96.
- 32 FERRAGUT, Xavier: *Informe de restauració sepulcre de la Reina Na Violant D'Hongria.* Monestir de Santa Maria de Vallbona, 2002 desembre. Itt is szeretném megköszönni Xavier Ferragut restaurátornak, hogy a restaurálással kapcsolatos dokumentációt felhasználhattam.
- 33 FERRAGUT, 2002.
- 34 BERGADÁ PBRO, Francisco: *El Real Monasterio Cisterciense de Santa Maria de Vallbona de las Monjas.* Biblioteca de Turismo. Barcelona, 1928. 27.
- 35 PIQUER I JOVER, 1990. 96. 155 lj.; ZURITA, 1669. Liv. 3, cap. 46. 164–165; PASQUAL, 1800. 46; BLANCAS, 1878. 150.
- 36 PASQUAL, 1800. 42–49; PIQUER I JOVER, 1990. 96.
- 37 BERGADÁ PBRO, 1928. 27.
- 38 PIQUER I JOVER, 1990. 97. 156 lj.; PASQUAL, 1800. 43. 110–111.
- 39 PIQUER I JOVER, 1990. 97. 156 lj.; PASQUAL, 1800. 43. 110–111.
- 40 PIQUER I JOVER, 1990. 97.; FLÓREZ: *Memorias de las reynas catholicas.* Madrid, A. Marín, 1761. II. 525.
- 41 PIQUER I JOVER, 1990. 96. 155 lj.; ZURITA, 1669. liv. 3. cap. 46. 164–165.
- 42 SOBREQUÉS CALLICÓ, Jaume: *Els reis catalans enterrats a Poblet.* Publicacions Abadia de Poblet, 1983. 29. 49; VILADOMIU CANELA, 2008. 40–45.
- 43 SOBREQUÉS CALLICÓ, 1983.; VILADOMIU CANELA, 2008.

Violante de Hungría (Hungría, c. 1216 – Osca / Huesca, 1251) era hija del rey de Hungría Andrea II y Yolanda de Courtenay

Violante de Hungría contrajo nupcias el 10 de septiembre de 1235 en la catedral de Barcelona con el rey de Aragón Jaime I, el conquistador, tras el divorcio de este último con su primera esposa Eleonor. Tanto en el divorcio como en el matrimonio con Violante jugó un importante papel el papa Gregorio IX. El obispo de Pécs, Bartolomeo, actuó como representante de la diplomacia húngara durante los esponsales. El rey de Hungría Andrea II ofreció como dote 12.000 marcos de plata que nunca llegó a pagar. La reina Violante dio a luz 10 hijos, siendo los más destacados los siguientes: Pedro, futuro Pedro III el grande, que sucedería a su padre Jaime en el trono de Aragón; Jaime, futuro Jaime II, rey de Mallorca; Sancho, el arzobispo de Toledo; Violante, futura esposa de Alfonso X, el sabio, rey de Castilla; Constanza, que sería la esposa de Manuel, rey de Portugal e Isabel, futura esposa del rey de Francia Felipe III.

A la reina Violante hay que agradecer, entre otras cosas, dos hechos: 1) Difusión del culto de su media hermana St. Isabel de Hungría en el ámbito del Mediterráneo. En este sentido, Violante viajó a Tarragona para supervisar personalmente los trabajos del altar dedicado a St. Isabel en la catedral de Tarragona. 2) Relación estrecha de la familia real con el primer monasterio cisterciense de mujeres en la península ibérica: Monasterio de Vallbona de les Monges (Lérida), sobre el que un documento de 1175 da ya fe de su existencia. En octubre de 1251, estando Violante afectada de fiebres muy altas que a los pocos días le producirían el fallecimiento, escribió su testamento en que establecía su deseo de ser enterrada en el monasterio de Vallbona de les Monges.

Enterrada provisionalmente en Huesca, su sepulcro fue trasladado el 23 de octubre de 1275 al monasterio de Vallbona. Allí fue depositado en un sarcófago sencillo al que en 1738 se le dotó de un epígrafe recogiendo la fecha de su traslado y el que en 2002 fue restaurado por el taller de Xavier Ferragut para evitar humedades, separándolo de la pared y haciéndolo exento. La tumba de la reina Violante destaca no por su sencillez, sino por ser la única de la casa de Arpad que se halla intacta. El monasterio de Vallbona de les Monges acoge también los restos de su hija Sancha y dos hijas más (Violante, la reina de Castilla, y María, monja en Zaragoza) expresaron también su deseo de ser enterradas en el monasterio, pero el devenir de la historia no permitió que sus deseos se cumplieran.